

Bezbedonosni izazovi za decu na Internetu

Dejan Viduka¹, Ana Bašić², Igor Lavrnjić³

¹ Fakultet za inženjerski menadžment, Univerzitet Union "Nikola Tesla", Beograd, dejan@viduka.info

² SPESCOM-Consulting d.o.o, Novi Sad

³ Tehnički fakultet, Singidunum Univerzitet, Beograd

Apstrakt: Onlajn mreža, nudi potpuno nova otkrića koja mogu da prošire prethodna istraživanja o deci, a danas deca zadobijaju digitalne veštine i socijalnu podršku koja im treba za navigaciju kroz ovaj teren koji se brzo menja. Međutim, onlajn internet mreža takođe može da identifikuje nove izazove sa kojima se deca susreću, a one se prepoznaju kroz moguće štete koje mogu pratiti decu kod rizičnih onlajn susreta. U ovom radu, pažnja je usmerena na roditelje kako da zaštite svoju decu od izazova koji prete na globalnoj računarskoj mreži. Sagledavanjem sekundarnih izvora analizirali smo preporuke o postupanju u datim situacijama. Isto tako su dati saveti kako za roditelje, tako za nastavnike i vaspitače koji rade sa decom, koja koriste savremene tehnologije, kako da smanje rizik i uspostve kontakt sa decom i izgrade međusobno poverenje koje je izuzetno važno u procesu obrazovanja i vaspitanja.

Ključne reči: Internet, vršnjačko nasilje, bezbednost, prevencija i sigurnosni izazovi.

Safety Challenges for the Children on the Internet

Abstract: Online networking offers completely new findings that extend previous research; nowadays, children are gaining the digital skills and social support they need to navigate this fast changing terrain. But online networking also identifies the struggles they encounter, pinpointing those for whom harm can come out of risky online encounters. In this paper, the main focus is on the parents and the challenges of child protection from security hazards that threaten global computer networking. By examining the secondary sources, the challenges were analyzed with the result in a form of recommendation of how to overcome such delicate situations. Parents, teachers and educators that work with children who use modern technologies are advised how to reduce the risk and create contacts with children and build mutual trust that is extremely important in the process of education.

Keywords: Internet, bullying, safety, prevention and security challenges.

1. Uvod

Onog momenta kada je Internet postao široko dostupan svi smo dobili beskonačne mogućnosti za komunikaciju, informisanje, poslovanje, učenje i zabavu. Tako da se u poslednje vreme za sve više stvari oslanjamo na Internet. Ukoliko pođemo od maksime da živimo u vremenu nasilja i nasilju vremena (Koković, 2001), a imajući u vidu mnogobrojne karakteristike interneta i kao medija, i kao okruženja, ali i kao lokacije, te populacije interneta, razumljivo je da je Internet i poligon za ispoljavanje raznih oblika nasilja, koje je uglavnom verbalnog karaktera, ali ne treba zapostaviti ni njegove implikacije koje (može da) ima i u stvarnom okruženju. (Matijević i Miladinović, 2016) Mnogi rizici iz fizičke stvarnosti preseljeni su u virtuelno okruženje, pa se deca u okruženju socijalnih mreža mogu susretati sa različitim negativnim aspektima interpersonalne komunikacije sa vršnjacima i odraslima. (Kovačević-Lepojević i Žunić-Pavlović, 2011) Nova generacija "milenijumske dece" raste i sazreva u okruženju Interneta, mobilnih uređaja i brze razmene informacija, kao i raznih tehnoloških igračaka koje njihovi roditelji nisu mogli ni da zamisle u svojoj mladosti. Stoga nije ni čudo da su deca napredniji korisnici interneta i računarskih programa od svojih roditelja. Sa druge strane, u trenutku kada svom detetu dozvolimo pristup online sadržajima poželjno je da znamo kako da dete uputimo i zaštitimo, ali da ih ne ograničimo u sticanju znanja i veština koje će im u današnjem svetu biti neophodne. Internet može biti sjajan i loš u zavisnosti od toga na koji način se koristi. Internet nudi deci i mladima fantastične mogućnosti za otkrivanje, povezivanje i kreiranje. Međutim, prilikom

korišćenja Interneta postoje i rizici, na primer, to je otvoreni prozor u svet koji takođe pripada odraslima i sadrži neodgovarajuće materijale za decu. Aposlutno je neophodno imati ili razvijati svest o pretnjama koje dolaze od interneta, ali treba naglašavati da Internet ne predstavlja opasnost po živote dece. Sam po sebi Internet treba koristiti za sve ono dobro što on pruža svojim korisnicima. (Hoed-Rasmusen, 2010)

Pojava psihološkog zlostavljanja u cyber prostoru posebno je aktuelizovana poslednjih nekoliko godina na svetskoj sceni, ali su u domaćoj naučnoj i stručnoj javnosti, rasprave i istraživanja posvećena psihološkom zlostavljanju u cyber prostoru još uvek u začetku. (Spalević, 2013) Informacije koje su nam dostupne, kada je ova tema u pitanju nisu optimistične i ukazuju da je ovaj vid maltretiranja u stalnom porastu, da se nažalost u velikom broju slučajeva roditeljima ništa ne govori dok stvari baš ne eskaliraju, a neki tinejdžeri u tim situacijama ne mogu da izađu na kraj sa pritiskom kome su izloženi i imaju različitih psiholoških tegoba.

Cilj ovog rada jeste da korišćenjem sekundarnih izvora ukažemo na sam pojam i osnovne karakteristike zlostavljanja i drugih vidova opasnosti u cyber prostoru kao i primenom savremenih tehnologija koje nam to omogućavaju. Kao i na njegove posledice kako za pojedinca, njegovo okruženje i porodicu i da predstavimo neke aspekte na koje treba obratiti pažnju i samim tim doprineti prevenciji, lakšem prepoznavanju i rešavanju istog.

2. Odakle vrebaju opasnosti

Pored svih opasnosti uvek je aktuelno pitanje, da li postoje i koji su rizici pri upotrebi mobilnih uređaja. Postoji mnogo različitih mišljenja zasnovanih na brojnim studijama i istraživanjima. Posmatrano sa nekoliko različitih aspekata (zdravstvenog, etičkog, socijalnog) posebnu opasnost mobilni telefoni predstavljaju za decu predškolskog i školskog uzrasta (Ničković i sar., 2010). Mnoga istraživanja i studije naglašavaju da deca uopšte ne bi smela da koriste mobilni telefon sa aspekta zračenja kao direktnog štetnog uticaja ali i činjenice da im je na taj način uglavnom uvek dostupan Internet bez ikakvog ograničenja i kontrole. Posmatrajući zračenje uređaja kroz zdravstveni aspekt, osnovni razlog tome je što tanke kosti lobanje, koža i potkožno tkivo ne predstavljaju gotovo nikakvu prepreku za prodiranje elektromagnetnog zračenja. (Bašić i Viduka, 2014)

Nove tehnologije sa sobom nose mnogo zdravstvenih izazova kao što je to problem sa očima (sindrom računarskog oka - CVS) (Viduka i sar., 2017) i kičmom, ali cilj ovog rada nas ograničava samo na izučavanje problema primenom online sadržaja. Prema nekim istraživanjima procenjeno je da više od 350 miliona dece i tinejdžera između 12 i 17 godina imaju pristup internetu. Ta cifra predstavlja oko 40% mladih tog uzrasta u svetu i zbog toga je veoma važno povesti računa o bezbednosti mladih na internetu. Neprikladan sadržaj se može naći i pojaviti skoro svugde na internetu. Recimo u email-u, se može naći link za sajtove sa pornografskim sadržajem, chat-u, forumima, socijalnim mrežama, itd. Pre svega, deca mogu biti izložena neprikladnom sadržaju kao što su pornografija i nasilje. Oni se mogu pojaviti u obliku slike ili teksta. Nažalost, opasnosti su stvarne. U nekoliko slučajeva, koji su privukli nacionalnu pažnju gde su deca upoznala i komunicirala sa nekim online, što je na kraju završilo sa zlostavljanjem. Veoma je važno decu upozoriti na opasnosti koje vrebaju na internetu. To ništa drugačije nije od situacije gde deci ne dozvoljavate da izlaze kasno noću ili sl.

3. Nasilje među vršnjacima

Nasilno ponašanje u današnje vreme prelazi granice fizičkog okruženja i postaje jedan od većih problema u interakcijama dece i mladih na internetu. Tako je i vršnjačko zlostavljanje dobilo svoje novo lice u vidu sajber zlostavljanja. Sajber (internet ili virtuelno) zlostavljanje ili uznemiravanje dešava se kada se mobilni telefoni, društvene mreže ili druga komunikaciona sredstva koriste za pretnje, zastrašivanje, ismejavanje ili bilo koji drugi oblik zlostavljanja. Ovakvi oblici uznemiravanja postaju sve češći iz dana u dan. Ovaj vid maltretiranja može biti od osoba iz neposrednog okruženja žrtve (škole, komšiluka i sl.) koja žrtvu poznaje. Nasilje u školi je najviše istraživano u Srbiji, u odnosu na sve druge kontekste u kojima se ispoljava. Prema nalazima jednog od najobimnijih istraživanja o nasilju u školi koje je sprovedeno u okviru projekta „Škola bez nasilja - ka sigurnom i podsticajnom okruženju za decu” u 2013. godini, 44% učenika je bilo izloženo nasilju u periodu od tri meseca koja su prethodila istraživanju. (UNICEF Srbija, 2017) Međutim, specifičnosti okruženja na internetu, čine ovaj vid zlostavljanja sve rasprostranjenijim i po nekim verovanjima čak i

opasnijim. Sajber zlostavljanje se za razliku od onog "klasičnog" koje se odvija uglavnom u školi ili nekom drugom okruženju. Ovaj vid maltretiranja nema granice i žrtva mu prosto ne može pobeći. Ne treba zanemariti ni sexting, takođe sve izraženiji i kod nas, kada mladi svoje fotografije i video materijal eksplicitnijih sadržaja šalju svojim partnerima, a oni ih dalje distribuiraju pa završavaju na Facebooku ili Youtube, često sa punim imenom i prezimenom osobe koja je na njima. Britanska Agencija za zaštitu dece od eksploatacije na internetu (CEOP) (Ivanović i Marković, 2017) snimila je promotivni video vezan za sexting, o petnaestogodišnjakinji koja pravi grešku šaljući provokativne snimke svom dečku, koji završavaju distribuirani po celoj školi. Budući da je u pitanju nov i nedovoljno proučen tip zlostavljanja, sajber zlostavljanje nije još uvek dovoljno prepoznato kao problem u školama, što zbog nepoznavanja i neprepoznavanja problema od strane nastavnika, školskih psihologa i roditelja što zbog nepostojanja razvijenih mehanizama prevencija i intervencija.

4. Problematika

Danas deca o internetu znaju mnogo više od svojih roditelja i nastavnika i zbog toga je neophodno da se oni obuče i saznaju šta se sve može naći na internetu, šta je to što njihova deca treba, odnosno, ne treba nikad da urade da bi se zaštitila.

Četiri petine dece između 10-18 godina ima profil na društvenim mrežama od čega na Facebook-u koji spada u najzastupljeniju društvenu mrežu, postoje opcije zaštite privatnosti, ali ih korisnici u Srbiji retko koriste. Korišćenje društvene mreže Ask.fm je rizičnije s obzirom na to da ne postoje mehanizmi zaštite privatnosti. Na ovoj društvenoj mreži korisnici mogu da anonimno postavljaju pitanja koja su često uvredljive ili seksualne prirode. Anonimnost objavljivanja ili komuniciranja ne treba smatrati prekršajem, tako da anonimna komunikacija nije štetna i ne povređuje sama po sebi. (Vorhof, 2010) Deca se slažu da roditelji uglavnom ne umeju da koriste računar i Internet ili bar ne na nivou na kojem ga koriste njihova deca, pa se samim tim oslanjaju samo na informacije koje dobijaju od svoje dece vezano za njihove aktivnosti na računaru, mobilnom telefonu kao i online.

Prema podacima istraživanja koje je sproveo Institut za psihologiju, 62% starijih osnovaca i 84% srednjoškolaca je bilo izloženo riziku u sajber (eng. cyber) prostoru u 2011. godini. Najrasprostranjeniji rizici su sklapanje virtuelnog prijateljstva sa nepoznatom osobom (43% osnovaca, 71% srednjoškolaca), kao i ostavljanje ličnih podataka javno dostupnih svima na profilima (29% osnovaca, 39% srednjoškolaca) i odgovaranje na poruke nepoznatim osobama koje žele da uspostave kontakt sa detetom (27% osnovaca, 47% srednjoškolaca).

U toku 2014. i prve polovine 2015. godine Net patrola, online mehanizam za prijavu digitalnog nasilja pri Centru za bezbedan Internet Srbije, primila je 1690 prijava zloupotreba i štetnih sadržaja po decu koje su dalje prosleđene Službi za visokotehnološki kriminal pri Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srbije i INHOPE, međunarodnom udruženju Internet operatera za dalju istragu i postupanje. (Šapić, 2016)

Po podacima Republičkog zavoda za statistiku za 2016. godinu, dobijenim u anketi o upotrebi IKT u Republici Srbiji, koja je pokazala da 72% domaćinstva pristupa internetu putem personalnog računara, 76.5% domaćinstava pristupa koristeći mobilni telefon. U starosnoj grupi 16-24 procenata korišćenja mobilnih telefona je iznad 95%, a u grupi 25-54 još i veći. (Ivanović i Marković, 2017)

U jednom istraživanju koje je provedeno u Nemačkoj, čak 18 % dece u dobi od 12 do 14 godina bilo je žrtva nekog od oblika nasilja online. Od dece koja su bila izložena učestalom nasilju na internetu, njih 62 % izjavilo je kako je nasilnik bio njima poznata osoba ili čak kolega iz razreda. Isto istraživanje kaže da su devojčice češće žrtve, ali i češći nasilnici na internetu od dečaka. (Nijaz, 2016)

Istraživanje u SAD-u, koje je uključivalo decu u dobi od 10 do 17 godina koja su redovno koristila Internet, pokazalo je da je 19 % njih bilo izloženo seksualno neprimerenim porukama. Od izložene dece, njih 25 % pokazivalo je veći stepen stresa nakon toga. Najveći stres bio je prisutan kod mlađe dece (dobi od 10 do 13 godina), kod dece koja su se koristila računarom van svoje kuće, ta deca su dobijala agresivne poruke seksualnog sadržaja, uz veoma često nagovaranje dece na lični susret. (Nijaz, 2016)

5. Saveti i rešenja

Prvo, što mogu roditelji da urade jeste da postave računar na mesto u kući koje je lako dostupno i vidljivo i njima kako bi lakše mogli da nadgledaju šta im deca rade na računaru. Važno je takođe, upoznati decu sa opasnostima sa kojima se mogu susresti na internetu. Roditelji bi trebali da se zainteresuju šta im deca rade na internetu, koje sajtove posećuju, sa kim se dopisuju, od koga dobijaju email-ove. Takođe mogu se koristiti i neki internet filteri, programi kojim je moguće blokirati sadržaje određenog tipa ili određene web sajtove (Tot i Grubor, 2014) i oni se preporučuju roditeljima, jer je sa njima moguće vrlo efikasno blokirati pornografske sadržaje. Internet provajder SBB (Srpski kablovski i internet operater) pridružio se Savetu Evrope u borbi za bolju zaštitu dece na internetu i u skladu sa tim promoviše igru Saveta Evrope "Kroz divlju šumu weba" namenjenu najmađima u Srbiji. Igra "Kroz divlju šumu weba" (Council of Europe, 2018) koristi poznate bajke kako bi vodila decu kroz lavirint opasnosti koje vrebaju na internetu, pokazujući im kako da ga sigurno koriste. Prevedena je na 24 jezika zbog rastuće zabrinutosti gde "online", mališani dolaze u sve veću opasnost od "internet vrbovanja" od strane seksualnih i drugih napasnika. Koristeći ovu igru, deca na zabavan način uče kako da bezbedno koriste Internet. Nadamo se da će i ostale kompanije, ali i škole, nastavnici i roditelji da se pridruže u naporima da internet bude sigurna sredina za decu i mlade ljude. Za više informacija treba pratiti i zvaničan web sajt Vlade Srbije koji se bavi problematikom bezbednosti na Internetu pod imenom "Pametno i bezbedno" na adresi www.pametnoibezbedno.gov.rs. Pored ovog web rešenja aktiviran je i broj za prijavu svih vrsta online uznemiravanja i drugog nasilja na broj telefona 19833.

6. Šta preduzeti

Ono na šta bi svaki roditelj trebao da obrati pažnju kada odluči da je vreme da detetu dozvoli korišćenje interneta su sledeće tačke:

1. Ograničiti dnevno vreme provedeno za računaru. Po potrebi podesiti na odgovarajući način profil deteta na računaru, da istom mogu imati pristup samo određen broj sati dnevno. Profile ostalih ukućana zaštitite lozinkom.
2. Pratiti sajtove koje dete posećuje. Pristup sajtovima koji nisu poželjni treba ograničiti korišćenjem kontrolnih programa. Ukoliko se detetu dozvoljava pristup socijalnim-društvenim mrežama (Facebook, Twitter, YouTube i sl.) podesiti privatnost profila i pratiti aktivnosti njih i njihovih prijatelja u okviru profila.
3. Ako je ikako moguće računar nikad ne postavljajte u dečju sobu, već na mesto koje je prometno i gde svi imaju pristup.
4. Starija deca i tinejdžeri u komunikaciji dosta koriste sleng i engleske skraćenice pa često njihova komunikacija i kada ih pratite možu biti nerazumljiva.
5. Upoznati decu sa potencijalno ružnim situacijama koje mogu da se dese na internetu i porazgovarati o najboljem rešenju problema. Objasniti im šta su računarski virusi i kako se od njih štiti. Treba im pokazati na primerima koji su sigurni i provereni sajtovi, a koji nisu. Treba ih naučiti da zaštite svoje lične podatke, i da se i oni sami ponašaju odgovorno kada su na internetu, na isti način na koji se deca uče da ne pričaju sa nepoznatima.
6. Treba ohrabriti dete (i to raditi stalno) da vam prijavi svaku konverzaciju ili kontakt koji im se učini čudan ili se zbog njega ne osećaju dobro. Imajte u vidu da se deca često plaše da ćete im uskratiti korišćenje računara ukoliko se budu požalili i da je to po nekim istraživanjima koja su rađena u USA jedan od najčešćih razloga zašto ne prijavljuju roditeljima uznemiravanje.
7. I na kraju treba se istinski zainteresovati za ono što dete radi online. Potrebno je pronaći vreme da sa njima posetite omiljeni sajt, odigrate neku igricu, porazgovarate o tome. Stvoriti neki zajednički online prostor pa će i deca biti otvorenija i spremnija da sa roditeljima-starateljima podeli svoja iskustva. Potrebno je stvoriti atmosferu poverenja u kojoj će dete biti dovoljno opušteno da sa odraslima razgovara o svojim aktivnostima na internetu.

Ako roditelji ranije nisu bili mnogo zainteresovani za sve novine koje nam ulaze u živote, potrebno ih je prihvatiti kao sastavni deo života deteta ili njegove generacije i naći vremena da se sa njima bolje upoznaju tako da mogu pomoći ili zaštititi dete.

7. Zaključak

Deca prvenstveno treba da znaju da se na internetu ne ostavljaju lični podaci, puno ime, adresa, ime škole i ni u kom slučaju ne treba da ostavljaju fotografije, dok bar ne pođu u srednju školu. Ono što roditelji treba da urade da bi zaštitili svoje dete jeste da ga ne puštaju da samostalno koristi Internet do 12 godine. Računar bi trebalo da bude postavljen tako da se vidi šta je na ekranu i šta dete radi, a uporedo sa tim, sa decom treba razgovarati o tome šta je Internet, za šta se koristi, kao i da kod deteta treba stvarati naviku da se Internet koristi za informisanje, učenje, a ne samo za druženje. Kako deca veliki deo dana provode u školi ovaj zadatak imaju i nastavnici koji treba da ih edukuju o sistemima zaštite i o mnogim stvarima koje se mogu iskoristiti i zloupotrebiti u razne svrhe, a deca nisu u stanju da to samostalno sagledaju. I ako odrasli nisu u velikoj meri do sad bili zainteresovani za ove probleme, kroz ovu edukaciju na njih treba da se pozitivno deluje da prihvate nove tehnologije kao sastavni deo života njihovog deteta ili njegove generacije i da nađu vreme da se sa njima bolje upoznaju tako da mogu pomoći deci da ih koriste na ispravan i siguran način. Drugim rečima ovo je slično kao tradicionalno vaspitanje dece sa novim izazovima koje sa sobom nose nove tehnologije i mogućnosti koje one pružaju. Da bi roditelji mogli da svojoj deci pomognu svojim znanjem i iskustvom kao što je to u slučaju klasičnog vaspitanja potrebno je da se roditelji bolje upoznaju sa mogućnostima novih tehnologija i interneta kao i sa sigurnosnim izazovima koji mogu proizići iz njihove upotrebe.

Literatura

3. Bašić, A. i Viduka, D. (2014). *Štetni efekti korišćenja mobilnog telefona kod dece*. Časopis iz oblasti ekonomije, menadžmenta i informatike – Bizinfo, 5(2), 1-14.
4. Viduka D., Dragičević M., Bašić A., Viduka B. i Lavrić I. (2017), *21st Century engineering challenges observed through computer vision syndrome*, Tehnički vjesnik 24, Suppl. 1(2017), 201-205., ISSN 1330-3651 (Print), ISSN 1848-6339 (Online), DOI: 10.17559/TV-20140624084534
5. Vorhof D. (2010), *Internet i pravo na anonimnost*, Sloboda izražavanja na internetu - Zbornik Konferencije o regulisanju slobode izražavanja na Internetu, Centra za razvoj Interneta, Beograd.
6. Ivanović J. i Marković D. (2017), *Mapa puta prevencije online i drugih nasilja nad decom na internetu u Republici Srbiji (Save the Children)*, Save the Children in North West Balkans. <https://nwb.savethechildren.net/sites/nwb.savethechildren.net/files/library/Mapa%20puta-Srbija.pdf>
7. Kovačević-Lepojević M. i Žunić-Pavlović V. (2011), *Rizici socijalnog umrežavanja dece na internetu*, Zbornik IKSI, str. 185-198.
8. Matijević M. i Miladinović A. (2016), *Nasilje na Fejsbuku "Violence on Facebook"*, Naučno stručni informativni časopis "Eduikator", God. 3., Br. 4., ISBN: 2303-5560
9. Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija, Republike Srbije (2018), <http://mtt.gov.rs/slider/19833-za-bezbednost-dece-na-internetu/?script=lat>
10. Nijaz M. (2016), *Vršnjačko nasilje na internetu*, Naučno stručni informativni časopis "Eduikator", God. 3., Br. 4., ISBN: 2303-5560
11. Pametno i bezbedno (2018), <http://www.pametnoibebezbedno.gov.rs/rs-lat>
12. Spalević Ž. (2013), *Karakterizacija psihološkog zlostavljanja u Cyber prostoru*, Infoteh-Jahorina, Vol. 12, March 2013.
13. Tot L. i Grubor G. (2014), *Child Protection from Unwanted Internet Contents – Case Study in Republic fo Serbia*, Međunarodna naučna konferencija Univerziteta Singidunum - Sinteza, Uticaj Interneta na poslovanje u Srbiji i Svetu, doi: 10.15308/SInteZa-2014-514-519
14. Hoed-Rasmusen I. (2010), *Izazovi i zaštita dece na internetu*, Sloboda izražavanja na internetu - Zbornik Konferencije o regulisanju slobode izražavanja na Internetu, Centra za razvoj Interneta, Beograd.
15. *Nasilje prema deci u Srbiji determinante*, Faktori i intervencije, Nacionalni izveštaj, Proces istraživanja za politike i prakse - R3P, UNICEF Srbija, 2017., ISBN 978-86-80902-01-2
16. Council of Europe (2018), <https://rm.coe.int/1680471bd1>
17. Šapić J. (2016), *Bezbednost dece na internetu u Srbiji: Izloženost bez koordinisane zaštite*, Centar za istraživanje javnih politika, Beograd (Policy Brief).